

BEVEZETÉS

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL A LAUSANNE-I BÉKÉIG

Görögország az első világháború utáni években

Az első világháborúban Görögország a győztes oldalon állt, bár a háború kitörésekor nem vett részt a hadműveletekben, sőt a két szembenálló katonai tömb egyike mellett sem kötelezte el magát. Csak 1917. jún. 27-től csatlakozik az antant szövetséghez, miután a központi hatalmakkal szimpatizáló I. Konsztantin görög királyt (II. Vilmos német császár sógorát) Eleftheriosz Venizelosz (1864–1936)¹ detronizálta az antant támogatásával. Venizelosz 1915-ben menesztette Konsztantin királyt a kormány éléről, éppen ezen ellentétük miatt. Az ex-miniszterelnök 1916 októberében antantbarát ellenkormányt alakított Szalonikiben.

A világháború után, mint győztes országot, természetesen Görögországot is meghívták a békekonferenciára, ahol, hála Venizelosz ügyes politizálásának és – nem utolsó sorban – Lloyd George angol miniszterelnök támogatásának, Görögország sokkal nagyobb szerepet játszott, mint egy ilyen erejű országtól elvárható lett volna. (Olaszországnak, mint egyenlő féllel kellett tárgyalni vele, mintha a két ország egyenlő erővel rendelkezne a világpolitikában, amit az olasz delegáció szavá is tett.) A béketárgyaláson az Oszmán Birodalom két fontos területét kérte Venizelosz: Kis-Ázsia nyugati partvidékét Szmirna (ma Izmir) városával, és egész Kelet-Trákiát Konstantinápolyval, arra hivatkozva, hogy ezeken a területeken a görög etnikum többséget alkot. Venizelosz végig alkalmazkodott az angol politikához, elfogadta egy „nemzetközi állam”² létrehozásának a tervét is, mely népszövetségi gyámkodás mellett jött volna létre Konstantinápoly városából és a tengerszorosokból. Ezen felül megegyezett Lloyd George-dzal, hogy Görögország elfoglalhatja Konstantinápolyt, amennyiben a Musztafa Kemál vezette ellenállási mozgalom tovább

¹Venizelosz krétai születésű görög politikus. Ügyvédnek tanult, majd a krétai függetlenségi mozgalomban játszott aktív szerepet. 1910-ben megalapította a Liberális Haladó Pártot, melynek egészen haláláig vezetője volt. A XX. század egyik legjelentősebb görög politikusa, aki többször (1910–15; 1917–20; 1928–33) töltötte be a miniszterelnöki tiszteket.

²Dimitri Kiciki: Görögország és Törökország összehasonlító története a XX. században. Athén, 1990, Esztiasz Kiadó, 202. o.

erősödik.³ Nem meglepő tehát, hogy Venizelosz éppen ebben az időszakban volt népszerűsége csúcspontján: nemzeti hősként tekintenek rá hazájában. 1920. szept. 7-én pedig kihirdeti a görög parlament, hogy megkapja a „haza jótévője és megmentője” címet.⁴ Ugyanakkor az elhúzódó háború (Görögország gyakorlatilag 1912-től, az első Balkán-háború óta fegyverben áll) kiélezte a külső és belső ellentmondásokat, a gazdaságot szétzilálta és felerősítette a békevágyat. Ráadásul Venizelosz korrupciós botrányokba is belekeveredett, így pártja, a Liberális Haladó Párt, vereséget szenvedett az 1920-as év végén megrendezett választásokon. A nemzeti optimizmus így is töretlen, a parlament elnöke, Th. Szofulisz idillikus képet festett a „Nagy Eszmeről”:

„Ahol ma a görög zászló lobog, nincsenek hóhérok és áldozatok. A görög zászló alatt részt fognak venni görögök, muzulmánok, izraeliták, és együtt fognak élni a különböző népek egy szabad államban, egyenlő jogokkal és egyenlő köteleességekkel.”⁵

Úgy látszott, megvalósult a régen dédelgetett álom: a görög lakta területek egyesítése. A valóságban azonban teljesen más volt a helyzet, a török lakosság sokat szenvedett a megszálló csapatok durvaságaitól, és sok megaláztatás érte őket görög honfitársaiktól.

A „Megali Idea” kialakulása⁶

A Megali Idea (Nagy Eszme) egy nacionalista ideológia, melynek célja az összes görög lakta terület egyesítése, egy nagy görög állam létrehozása, mely magában foglalná az Égei-tenger keleti és nyugati partját, valamint Konstantinápoly városát. Érvrendszere három pilléren nyugodott: a történetiségen, amely a Bizánci Birodalom több évszázados görög múltját hangsúlyozta; az etnicitáson, amely a görög jelenlét arányait túlozta el⁷; és Görögország biz-

³Dimitri Kiciki i. m. 202. o.

⁴Dimitri Kiciki i. m. 211. o.

⁵Dimitri Kiciki i. m. 211. o.

⁶Dimitri Kiciki i. m. 135-145. o.

⁷Az Oszmán Birodalom területén a XIX. század végén 2,5- 2,7 millió görög élt. Az európai területeket leszámítva, nagyrésztük Konstantinápolyban és környékén, Szmimában és környékén, valamint a Fekete-tenger déli partvidékén volt található. Kis-Ázsia egész nyugati tengerparti területét nézve viszont a görög népesség aránya jóval alacsonyabb, meg sem közelíti a relatív többséget, ezért volt szükség a tényleges adatok eltúlzására.

tonsági stratégiáján, mely szerint az ország biztonsága csak akkor szavatolt, ha a tengerpart mindkét fele görög ellenőrzés alatt áll.⁸

Az 1830. februári londoni szerződés deklarálta Görögország függetlenségét, ezzel létrejött a független görög állam, előbb Naflion, majd később (1834-től) Athén központtal, egyelőre még csak a Peloponnészoszra és Athén környékére koncentrálódva. (Vö.: I. térkép) Az ország területi kiterjedésének növeléséhez Konstantinápoly irányába megint csak a Nagy Eszme nyújtott ideológiai alapot. Ez a nyugati életszemléleten alapult, amit a Nagy Francia Forradalom alakított ki, és Adamandiosz Koraisz (1748–1833) ebben az időben töltött meg új tartalommal.⁹ Koraisz a görög nemzeti mozgalom egyik nagy alakja volt, aki a nemzet legfontosabb ismértvének a nyelvet tartotta. Az ún. „megtisztított” nyelv¹⁰ híve volt, amelyet, mint az újjáalakult görög állam hivatalos nyelvét szeretett volna bevezetni. Nála már politikai állásfoglalásról is szó volt, ugyanis a közties időszak (török idők) megtagadását is jelentené az, hogy az összes török – és tágabb értelemben keleti – jellegzetességétől szerette volna megtisztítani a nyelvet. És nemcsak a nyelvet. Az egész görög államot meg szeretne volna fösztani „keletiességétől”, és ezután egy nyugati típusú görög államot kialakítani, a racionalizmusra alapozva, és angol valamint francia támogatásra építve. Ez volt az egyik oka annak, hogy e két nyugati hatalom szorosabbra fűzte kapcsolatait az újjörög állammal, majd

⁸ Az elmélet gyökerei a XIII. századig nyúlnak vissza, mikor a keresztések elfoglalták Konstantinápolyt, és a görög császár Kis-Ázsiában keresett menedéket. Előzményei a XVIII. századtól összekapcsolódtak a nyugati racionalista szellemmel, és főleg a görögországi Nyugat-szimpatizáns párttal.

⁹ Koraisz szmirnai kereskedő-családban született. Nyugaton élt a XVIII. század második felében (1771–1778 között Amsterdamban élt, majd Franciaországban járt orvosi egyetemre, 1788–1833 között pedig Párizsban lakott), ahol mindent áthatott ekkor az ókori Görögország szelleme. Gondolkodásmódjára döntő befolyást gyakoroltak korának francia eszméi, és ahogy Párizs lenézte a középkor évszázadait – „sötét kornak” tartva –, hasonló okok miatt Koraisz is így tekintett a Bizánci Császárság évszázadaira.

¹⁰ A görög kétnyelvűség gyökerei az i. sz. I. századig nyúlnak vissza. Ekkor jelentkezett először az a törekvés, hogy írásban ne az akkori élő nyelvet (koinét) használják, hanem a már halott nyelvjárást, az attikait. Ez a felfogás az atticizmus, mely a tudás közvetítésére csak az egykori attikai nyelvet tartotta érdemesnek. Rövid időn belül az összes írásban rögzített tudomány egyetlen nyelve lett, majd a keleti (ortodox) egyház is ezt használta. Később a bizánci kormány és államigazgatás hivatalos nyelve lett, az élő (beszélt) nyelvet pedig nem használták írásos kifejezésre. Így a görög nyelv története kettévált: a beszélt és az írott nyelvére. A XVIII. század végén kibontakozó heves vita a katharevusza („tiszta nyelv”, írott nyelv) hívei és a dimothiki (népnyelv, beszélt nyelv) hívei között végül az utóbbi győzelmével ért véget, és így ez lett az alapja a mai újjörög nyelvnek.

miután az 1830-as londoni szerződés hivatalosan is a görög állam gyámhatalmainak ismerte el őket, 1833-ban létrehozták a független görög nemzeti egyházat, még a konstantinápolyi pátriárka és a görög lakosság heves tiltakozása ellenére is. Az Athén és Konstantinápoly közötti krízis 1852-ben oldódott meg, a pátriárka vereségével, aki végül kénytelen volt meghátrálni, és elismerni az athéni egyház függetlenségét. Így már nem tudta Oroszország az ökomenikus pátriárkán keresztül befolyásolni a görög egyházat.¹¹

A görög nemzeti mozgalom másik nagy alakja Rigasz Velesztinlisz (1757–1798) volt, aki az 1790-es években kidolgozta egy Hellén Köztársaság tervét, melynek a görög lett volna a hivatalos nyelve, de más balkáni népek (albánok, szlávok és törökök) is részesei lettek volna. Ez a köztársaság a Balkán-félszigeten kívül a kis-ázsiai partvidéket is magába foglalta volna, így Rigaszt a Nagy Eszme egyik előfutárának tartják.¹²

Visszatérve a Nagy Eszme keletkezéséhez: a kifejezést először Joannisz Kolettisz (1774–1847) használta 1844. jan. 14-én a görög nemzetgyűlésen, Athénban.¹³ Ebben a beszédében fel is vázolta céljait:

„A görög királyság nem Görögország, hanem csupán Görögország egy része, mégpedig a legkisebb és legszegényebb része. Görög nemcsak az, aki a királyságban lakik, hanem az is, aki Janinában, vagy Szalonikiben, vagy Drinápolyban, vagy Konstantinápolyban, vagy Trebizondban, vagy Kréta szigetén, vagy Számosz szigetén él, azokon a földeken, melyek a görög történelemhez vagy a görög nemzethez tartoznak... Két nagy központja van a hellénizmusnak: Athén és Konstantinápoly. Athén csupán a királyság fővárosa; Konstantinápoly viszont a nagy főváros, a Város, i Polisz¹⁴, valamennyi helyén vonzáspontja és reménysege.”¹⁵

Egy beszédében ő mondta ki először, hogy Görögország Európa közepén található, nyugatra a Kelettől, és keletre a Nyugattól. Kolettisz szerint Észak

¹¹Az 1768–74-ig tartó orosz–török háborút lezáró kücsük-kajnardzs-i békeszerződés szerint Oroszország védnökséget kapott az oszmán területen élő ortodoxok felett, így az orosz követ közvetlenül beleszóllhatott az Oszmán Birodalom belügyeibe.

¹²Rigasz tervezete népszerűsítésére 1796-ban létrehozott egy szervezetet Bécsben Heteria (Társaság) néven. Elképzeléseit már nem sikerült megvalósítania, mert elárulták és kiszolgáltatták az oszmán hatóságoknak, akik 1798-ban kivégezték.

¹³Kolettisz Pindoszban született, majd a pizai egyetem orvosi fakultásán tanult. Fontos szerepet játszott a görög szabadságharcban. 1835–1843 között Párizsban élt, mint görög nagykövet. 1847-ben bekövetkezett haláláig védelmezője is maradt e kifejezésnek, amit megkönnyített, hogy 1844–1847-ig ő volt Görögország miniszterelnöke.

¹⁴A pólisz görögül várost jelent.

¹⁵Az idézet Kolettisz nemzetgyűlésen elhangzott beszédéből való. In.: Barbara Jelavich: A Balkán története I. Osiris-2000 Kiadó, Budapest, 1996, 234. o.

felé kell fordulni az újjörög állam területi növeléséhez, és hozzátette, hogy Görögország a XV. századi összeomlása után (a török uralom alatt) a művelődést és kultúrát sugározta a Nyugat felé, az Itáliába emigrált görög értelmiségiek révén. Elképzelése szerint az újjörög állam feladata, hogy Kelet felé forduljon a görög kultúrával, megalapítva egy nagy és tisztán görög államot, a francia állammodell alapján.

Venizelosz lelkes híve Kolettisz Nagy Eszméjének, és 1910-től tevékenyen próbálta ezt megvalósítani az Oszmán Birodalom rovására. Nem a Bizánci Császárságot szerette volna újjászervezni, hanem 'Nagy-Görögországot' létrehozni Konstantinápoly fővárossal.¹⁶

Az 1920–22-es görög–török háború

A görög hadsereg 1919. május 15-én (Anglia és Franciaország egyetértésével) támadást indított a Török Birodalom ellen (Vö.: II/b térkép), és elfoglalta Szmírnát¹⁷. Ez a katonai lépés felerősítette a századelőn indult ifjútörök mozgalommal kezdődött reformtörökvéseket és a nacionalizmust Törökországban. Az ellenállás élére Musztafa Kemál (1881–1938) állt, aki a görög területfoglalásra válaszul megerősítette a nemzeti ellenállást. Ezzel párhuzamosan már szervezeti keretet is kívánt adni az ellenállásnak, így 1919. júl. 23-tól aug. 7-ig Erzerumban összehívta az első Török Nemzeti Kongresszust. Ettől kezdve Kemál a katonai ellenállás mellett már diplomáciai eszközökkel is felvette a harcot Törökország területi integritásának védelmében. 1919. szept. 4–11-e között ülésezett a második Török Nemzeti Kongresszus Sivásban, ahol gyakorlatilag ellenkormányt hoztak létre a már csak formális hatalommal rendelkező szultáni kormánnyal szemben. A harmadik kongresszus Konstantinápolyban ült össze 1920. jan. 12-én, de előtte a képviselők elutaztak Kemálhoz Ankarába (Angóra), hogy megbeszéljék követeléseiket. Ezután ült össze a kongresszus, és szavazta meg a Nemzeti Paktumot, amire válaszul a britek megerősítették Konstantinápoly megszállását. Tavasszal a „nagy török nemzetgyűlés” a szultánt megfosztotta hatalmától, és egyedüli törvényes hata-

¹⁶Nem szabad számításon kívül hagyni azt, hogy Görögország fővárosa a XIX. században még csak egy kisváros: 1854-ben 6-10.000 lakosú, míg Konstantinápolyban ekkor 200.000-es görögség élt, és még 1896-ban, az első újkori olimpia idején is csak 120.000 Athén lakossága.

¹⁷Ezt a területet az első világháború után Görögországnak ígérték a nagyhatalmak, és már az 1920. augusztus 10-i sèvres-i béke aláírása előtt engedélyezték elfoglalását. A görög vezetés ezután felfüggesztette a hadműveleteket, és csak 1920 nyarán indította el újra, a görög–török háború kirobbanásakor.

lommá nyilvánította magát. A Nemzeti Paktum (Sivasi program) hat pontból állt¹⁸:

„1. Az Oszmán Birodalom területén az önrendelkezési jog elismerése ott, ahol a lakosság többsége arab. De a birodalom azon területei, ahol nem arab muzulmánok élnek (pl.: törökök, kurdok...), oszthatatlan határon belüli területek.

2. Ardahan, Karsz és Batum területének lakói – közel Kis-Ázsia keleti határához – népszavazással dönthetnek (ti. hovatartozásukról).

3. Önrendelkezés Nyugat-Trákiának.

4. Garancia Konstantinápolyra és környékére a szorosok megnyitásával a világkereskedelem és a nemzetközi közlekedés előtt.

5. A kisebbségek jogainak kölcsönös tiszteletben tartása: azoknak, akik az Oszmán Birodalmon belül élnek, és azoknak is, akik muzulmánként a környező országokban élnek.

6. Teljes politikai és gazdasági függetlenség.”

A görög csapatok 1920 júniusában támadásba lendültek, és elfoglalták a stratégiailag fontos Drinápolyt (Edirné) és Bursa városát, majd egy időre felfüggesztették a katonai cselekményeket. Közben az antant hatalmaknak sikerült a (már hatalommal nem rendelkező) szultánnal aláíratni 1920. aug. 10-én a sèvres-i békét¹⁹, amit a kemalista erők visszautasítottak.

A Kemál vezette nemzeti ellenállás egyre szervezettebb formát öltött, és a görög sikerek után 1921 januárjában Ismet pasa İnönü közelében vereséget mért a görög csapatokra. (Ezért kapta meg később jelzőként az „Inönü” nevet; ahogy Kemál megkapta az „Atatürk”, a törökök atyja jelzőt.) A kemalisták sikerei két ellentétes hatást váltottak ki. Egyrészt Franciaország és Olaszország a megegyezést kezdte el keresni, és 1921 áprilisában e két ország végleg befejezte a harci cselekményeket, semlegességet vállalva a még folyó görög-török háborúban. Franciaország 1921 októberében kiűrtette megszállási övezetét és átadta a kemalistáknak, míg Olaszország 1922 áprilisában vonult ki

¹⁸Dimitri Kiciki i. m. 221. o.

¹⁹A sèvres-i béke nagyon szigorú volt Törökországra nézve: Trákiát és az égei-tengeri szigeteket megkapta Görögország, míg Szmirna környéke öt évre került Görögországhoz, majd népszavazás döntene hovatartozásáról. Örményország önálló lett, és megkapta Anatólia keleti tartományait is, a kurdok autonómiát kaptak. Szíria, Moszul és Libanon Franciaországé lett, Palesztina és Mezopotámia (Irak) pedig Angliáé. A szorosok nemzetközi ellenőrzés alá kerültek. Törökország hadseregét 50.000 főben maximálták, és jóvátétel fizetésére kötelezték az országot. A sèvres-i békeszerződésről: Matuz József: Az Oszmán Birodalom története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 217. o.

saját zónájából, lemondva elfoglalt török területeiről²⁰. Anglia számára viszont nagyon fontos volt pozíciója védelme, ám egy új háborút már nem kívánt vállalni. Így kapóra jött szövetségese, Görögország, aki vállalta a harcot, bár nem az angol pozíciókért, hanem a Nagy Eszme megvalósításáért. (Az esetleges 'Nagy-Görögország' megvalósítása csak erősítette volna Anglia közeli-keleti befolyását, ezért Anglia támogatta a görög hadjáratot, bár inkább csak erkölcsileg.)

A döntő összecsapásra 1921. aug. 24-e és szept. 16-a között került sor a Szakarya folyónál, hetvenöt kilométerre Ankarától. A török győzelem azt jelentette, hogy Görögország véglegesen kudarcot vallott tervével, hogy elfoglalja Ankarát. 1922. szept. 9-e és 11-e között a görögök kiűrtették Szmírát, és október 19-én a kemalista csapatok bevonultak Konstantinápolyba.

A lausanne-i béke

A békekonferencia 1922. nov. 21-én ült össze Lausanne-ban. (A sèvres-i és a lausanne-i béke által kialakított új határokat vö.: II/a, és III. térképek.) A török küldöttséget Ismet pasa (Kemál frissen kinevezett külügyminisztere) vezette, a görög küldöttség élén pedig Venizelosz állt. Nyolc hónap elteltével, 1923. július 24-én írták alá a békeszerződést: az „új” Törökország az egyik – Anglia, Franciaország, Olaszország, Japán, Románia, a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság és Görögország a másik oldalról. A béke megváltoztatta a sèvres-i feltételeket:

Törökország megtarthatta Kelet-Trákiát Edirnével (mely területet a sèvres-i béke Görögországnak ítélte), a görög–török határ újra a Marica folyó lett; Törökország visszakapta Szmírna környékét; a sèvres-i békéhez képest délebbre húzták meg a szíriai határt; Görögország megtarthatta az égei-tengeri szigeteket, kivéve a Dardanellák kijáratánál lévő két szigetet (Imbrosz és Tenedosz, török nevükön Imbroz vagy Gökceada és Bozcaada), melyeket

²⁰Olaszország az 1915. április 26-i londoni olasz–angol–francia titkos szerződés alapján tartott igényt török területekre (Dél- és Délnyugat-Anatóliára), amit megerősített az 1916 márciusában aláírt Sykes–Pycot egyezmény. Ám ez az igény Wilson amerikai elnök állásfoglalásán megakadt, mely érvénytelennek ítélte a titkos szerződéseket. Erre válaszul Olaszország elhagyta a békekonferenciát, és partra szállt a kis-ázsiai Koniában, hogy maga szerezzen érvényt területi követeléseinek. Ezt a helyzetet Venizelosz görög miniszterelnök használta ki, aki előterjesztette a békekonferencián a görög partraszállás tervezetét Szmírnában, amibe bele is egyeztek, mert így Olaszország terjeszkedését lehetett ellensúlyozni.

visszakapott Törökország. (A Dodekanészosz-szigetek pedig olasz kézen maradtak.); Eltörölték a kapitulációkat²¹.

Törökország számára azonban a legfontosabb az volt, hogy a béke elismerte egész Anatólia Törökországhoz való tartozását, a török szuverenitás minden csorbítása nélkül; tehát Kurdisztán és az örmény területek török részére is. Anatóliához már csak azért is ragaszkodnak különleges módon a törökök, mert e tájegység középső része az Oszmán-házi uralkodók törzsterülete volt a XIII. századtól. Törökországnak tehát – egyedül az első világháború vesztesei közül – sikerült a békeszerződés revíziója²², és csak egyetlen ponton nem sikerült a török igények teljesítése: a tengerszorosok kérdésében.²³

1923 januárjában aláírtak egy külön görög–török szerződést is Lausanneban: a kötelező görög–török lakosságcsere-egyezményt. (Az egyezmény szövegét ld.: I. forrás.) A lakosságcsere nem volt teljesen új megoldás a régóta húzódo ellentétek alatt. A Balkán-háborúk után már telepítettek át így kisebbségi lakosokat a másik országba²⁴, bár ilyen nagy arányú telepítésre eddig

²¹A kapituláció kereskedelmi egyezmény, mely kiváltságokat biztosít az adott országnak (pl. konzuli bíraskodási jog kereskedelmi ügyekben, 2%-os vám, stb.). Az első kapitulációt Franciaország kötötte az Oszmán Birodalommal 1536-ban, a XVII. század folyamán Angliának, Velencének és Hollandiának is sikerült ilyen előnyös szerződéseket kötnie.

²²Ebben nagy szerepe volt Olaszország és Franciaország kompromisszum-keresésének az Oszmán Birodalomhoz kapcsolódó külpolitikában, valamint Kemál Szovjet-Oroszországhoz fűződő viszonyának, ld. 13. o.

²³Több évszázadon keresztül az oszmán-török külpolitika állandóságának egyik fő eleme volt az, hogy a tengerszorosok birtoklásával ellenőrizni tudja az Európából Ázsiába vezető jelentős vízi utat. Kemál egyik célja is a szorosok függetlenségének a biztosítása volt. 1871-ben a londoni megállapodás szerint csak Oroszország és Törökország tarthat fenn hadihajókat a Fekete-tengeren, más országok hajói nem léphetnek át a szoroson. Ez az állapot 1918-ig állt fenn, de az 1920-as sèvres-i béke megnyitotta a Boszporuszt és a Dardanellákat, nemzetközi vízi úttá változtatva őket. Ezen az 1923-as lausanne-i béke sem változtatott, nem sikerült Törökországnak a szorosok feletti ellenőrzést visszaszerezni. 1936-ban azonban létrejön a montreux-i megállapodás, ahol Törökország visszakapja a szorosok feletti felségjogát. Ez egyben a kemáli külpolitika nagy sikere is, ráadásul a Balkán-paktum megkötése után két évvel sikerült ez. Vö.: Documenta Historica 8. szám: Boros Tamás: Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére.

²⁴A Balkán-háborúk következtében felosztották az európai Törökország nagy részét, ezzel felborult a térség status quo-ja, és megváltozott s térség etnikai összetétele is. Az 1912–14 közti időszakban kb. 900.000 különböző nemzetiségű ember vándorolt a Balkán-félsziget országai között. (Vö: Jannisz G. Murelosz: Lakosságcsere a Balkán-háborúk másnapján: az első kísérlet a lakosság kicserélésére Görögország és Törökország között. In: A bucaresti szerződés és Görögország. Thesszaloniki, 1990, 175–190. o.) Az első hullám még spontán menekülés volt a harci cselekmények helyszíné-

még nem került sor. Az egyezmény sok problémát vetett föl: pl. a kis-ázsiai ortodox keresztények közül sokan török-ajkúak voltak, míg a görögországi muzulmánok közül sokan görög-ajkúak, így nem beszéltek azt a nyelvet, ahová betelepítették őket. A megállapodás szerint minden törökországi görögnek és görögországi töröknek el kell hagynia országát; bár voltak ún. „mentesített kategóriák”. Ilyennek számított a konstantinápolyi valamint az Imbrosz és Tenedosz szigetén élő görög származású lakosság (ez utóbbi két sziget ellenőrzi a Dardanellák bejáratát) – míg másik oldalról a görög(nyugat)-trákiai muzulmánok (törökök) maradhattak lakóhelyükön. Az Égei-tenger két partjáról 1912 és 1925 között zajló kivándorlás és kitelepítés volt a legragikusabb „eredménye” a két fél összecsapásának. Ebben a szűk 15 évben 1.290.000 görög hagyta el véglegesen Törökországot és telepedett le Görögországban (kb. 1.100.000 Lausanne előtt), míg 480.000 törököt kényszerítettek Görögország elhagyására és Törökországba távozásra (125.000 Lausanne előtt és 355.000 utána)²⁵.

Oroszországból és Bulgáriából is érkeztek görög menekültek új hazájukba, kb. 100.000-en. Görögország és Bulgária között hasonló folyamat játszódott le – bár sokkal kisebb arányban –, mint Görögország és Törökország között: menekülésként kezdődő és lakosságcsere–egyezmény megkötésével befejeződő népességmozgás 1918/19-ben és a húszas évek elején. Bulgáriát 30.000 görög (az egész görög kisebbség kb. 75%-a) hagyta el. Görögországból viszont kb. 50-70.000 bolgár menekült el, és kb. 50.000-et telepítettek át szervezeten Bulgáriába, tehát összesen több mint 100.000 bolgár költözött el ugyanabban az időszakban.²⁶

A Görögországba érkezett menekültek és kitelepítettek között magas volt a nők, az özvegyek és az árvák aránya, ami főleg a háború és az internálás eredménye. Sokan közülük egyáltalán nem is beszéltek görögül, csak törökül, vagy ha beszéltek is, akkor a Pontusz-vidéki dialektust, ami a Görög Király-

ról. A második szakasz a londoni (1913. május 30.) és a bukaresti béke (1913. augusztus 10.) aláírásával indult el, mert ezek a békék megváltoztatták a térség politikai térképét, új határokat alakítottak ki. Az új határok pedig a kisebbségek önkéntes kivándorlását indították el, „anyaföldjük” irányába. Végül a kisebbségek erőszakos kitelepítése következett, amit már politikai és katonai érdekek diktáltak. Ebbe az utóbbi kategóriába tartozik a lakosságcsere–egyezmények nagy része is. Görögország és az Oszmán Birodalom 1914 májusában kötött ilyen jellegű egyezményt először, mely szerint a lakosság kicserélése önkéntes jellegű. Az első világháború kitoréka miatt teljes végrehajtására nem került sor, a görög kisebbség üldöztetése oszmán területen – talán éppen ezért – tovább folyt.

²⁵Dimitri Kiciki i. m. 231. o.

²⁶Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet- Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998, 192. o.

ság (1924-től köztársaság) lakosainak csak nehezen volt érthető. Nagyfokú előítélettel is szembe kellett nézniük az őslakosok részéről. (Ehhez kapcsolható az újonnan érkezettek gúnyneve: „joghurttal keresztelkedettek”-nek²⁷ nevezték el őket, utalva arra, hogy a főzésnél milyen széles körben van elterjedve náluk a joghurt használata. Ugyanakkor a pejoratív jelző azt is kifejezi, hogy a korábban is görög területen élők szerint megkérdőjelezhető a kereszténységük.) Az Anatóliából érkezett görögök közül viszont sokan az Oszmán Birodalom nagyvárosaiból jöttek (pl. Szmirnából), ők a 'Régi Görögországban' lakókat nézték le, „vidékieknek” tartva őket.

Az új területre érkezettek beolvasztására irányuló törekvések komoly feszültséget okoztak a Balkán-háborúk éveitől kezdve, és a nemzeti megosztottság (meghasonulás) kialakulásához vezettek. A helyzet csak súlyosbodott a menekültek tömeges beáramlásával a görög-török háború éveiben, akiknek nagy része erős nosztalgiát érzett elhagyott országuk iránt, így több évtizednek kellett elteltie, hogy véglegesen beilleszkedjenek a társadalmi vérkeringésbe.

Az új hazába települtek közül voltak, akik hoztak is magukkal valamilyen tőkét Kis-Ázsiából, ha más nem is, üzleti/vállalkozói érzéküket, a gazdasági fejlődéshez szükséges dinamizmust. Az írók és költők érkezése (mint például Jorgosz Szeferisz), pedig komoly hatást fog gyakorolni az ország kulturális életére. (Ahogy a görög zenére is a Pireuszba érkező menekültek, akik egy új műfajt teremtenek meg: a hasapikoszt.)

A menekültek ilyen nagyarányú beáramlása és letelepülése 'Új-Görögországba' (Macedóniát és Nyugat-Trákiát szokták így nevezni, mert a szárazföldi területek közül ezek kerültek legkésőbb Görögországhoz: előbbi 1913-ban, utóbbi 1920-ban.) jelentősen megváltoztatta az ország társadalom-szerkezetét. A Görög-Macedóniában élő görögök, akik közvetlenül a Balkán-háborúk után még kisebbséget alkottak ezen a területen, már többségbe kerültek. Az 1928-as népszámlálás szerint, a (Görög-)Macedóniában élő lakosság fele menekült származású. Az első világháború végén a görögök kevesebb mint 20%-át alkották Nyugat-Trákia lakosságának, a népesség többsége itt muzulmán volt. A törökök kitelepülésével, és a betelepülőkkel kiegészülve, ez az arány 60% fölé emelkedett. (Vö.: IV. térkép)

Görögország etnikai összetételét tekintve a Balkán egyik leghomogénebb országává vált, ahol a muzulmán (főleg török), szláv makedón, vlah és albán származásúak aránya nagyon alacsony lett. Másrésztől, szinte az egész Kelet-Mediterráneum görög származású lakossága a görög állam határain belülre került, kivéve azt a kevés görögöt, akik Törökországban és Albániában alkot-

²⁷Richard Clogg i. m. 107. o.

nak kisebbséget; összlétszámuk kb. 100.000 fő. Jelentős görög lakosság az országhatáron kívül csak a Dodekanészosz-szigeteken és Cipruson él. A Dodekanészosz-szigeteken kb. 110.000 görög élt 1912 és 1947 közt olasz megszállás alatt.²⁸

Ciprus lakossága (az 1920-as népszámlálás szerint) 310.000 fő, melynek 80%-a görög. A sziget az 1878-as berlini kongresszus után került brit igazgatás alá az Oszmán Birodalomtól, majd 1914-ben Anglia annektálta – válaszul arra, hogy az Oszmán Birodalom csatlakozott a központi hatalmakhoz –, majd 1925-től brit koronagyarmattá vált.

A törökök sikerének csak az egyik magyarázata a kemalista forradalom győzelme, mely a modern eszméáramlatokra alapozta az államberendezkedést a Korán helyett, a nemzetre épített az iszlám helyett, egy modernizációs folyamatot indított el. A másik a nagyhatalmak politikájának megváltozása.

A nemzeti érdekek védelmére nagyon fontos szövetségest talált Törökország, Szovjet-Oroszországot, amellyel 1921. márc. 16-án „barátsági és testvériségi” egyezményt kötött.²⁹ A szovjet kormány lemondott a cári kormány minden koncessziójáról és kapitulációs jogáról, kölcsöneiről és egyenlőtlen szerződéseiről, kötelezve magát, hogy a török nemzetgyűlés által el nem ismert megállapodásokat semmisnek tekinti. A szovjet–török együttműködés lehetősége a közös angol–ellenes érdekeltségből indult ki, és Törökország számára elég hamar gazdasági haszna is nyilvánvalóvá vált, ugyanis Oroszország nem csupán kölcsönöket adott, hanem emellett gépeket is szállított Törökországba.³⁰

A szovjet kormány számára fontos nemzetközi siker volt e szerződés, hiszen az első világháború után hiába állt a győztes oldalon, a bolsevik hatalomátvétel miatt nem ismerték el nagyhatalmi pozícióját, így külpolitikailag elszigetelődött. Ezen a helyzeten enyhíteni tudott, ugyanúgy, ahogy 1922-ben a másik kirekesztettel: Németországgal kötött rapallói szerződéssel. Török-

²⁸Olaszország – kihasználva az ifjútörök hatalomátvétel miatt bekövetkező belpolitikai változást, és az 1911-es marokkói válságot –, 1911 szeptemberében megtámadta az Oszmán Birodalmat, és elfoglalta Rodosz szigetét a Dodekanészoszszal együtt. Így 1912 óta ideiglenes olasz megszállás alatt álltak a szigetek. Ez a státus 1919 májusában változott meg. Ekkor Görögország kis-ázsiai hadműveletei közben Venizelosz görög miniszterelnök titkos paktumot kötött Tittoni olasz miniszterelnökkel, melynek értelmében lemondott a szigetcsoporthól, cserébe Olaszország elismerte Görögország területi igényeit Kis-Ázsiában. Végül csak a második világháború után, 1947-ben kerül Görögországhoz a terület.

²⁹Matuz József i. m. 218. o.

³⁰Törökországba eddig is sok nyersanyag, áru és pénzkölcsön érkezett; régebben Franciaországból, az első világháború alatt Németországból, Kemál alatt Oroszországból, majd Angliából, később pedig az USA veszi át ezt a szerepet.

ország pedig értékes szövetségeshez jutott, akire számíthatott a későbbiek folyamán is.

1921 végén a francia és az olasz kormány, a brit kormány ellen irányuló lépésként, elismerte az ankarai kormányt (tehát Kemált), csapataikat pedig visszavonták, kiürítve a sèvres-i békében nekik juttatott török területeket. Anglia elszigetelődött, és nem akart kockázatot vállalni egy újabb háborúval, így Görögország teljesen egyedül maradt katonai akcióiban, szövetséges nélkül, a pozícióit megerősített Kemállal szemben.